

Hana Ahmetspahić^{*1}

HISTORIJSKI RAZVOJ MEDUNARODNOG HUMANITARNOG PRAVA I KRATKI OSVRT NA IZAZOVE MODERNOG DOBA

SAŽETAK

Pojam međunarodnog humanitarnog prava javlja se 1970-tih godina, dakle, riječ je o relativno novoj naučnoj oblasti prava. Autor ovog rada, ukazuje na to da moderno međunarodno humanitarno pravo, u obliku kakvog ga izučavamo danas, svoj začetak doživjava još u dalekoj prošlosti. Analizirajući historijske izvore iz kojih crpimo saznanja o najstarijim civilizacijama pronalazimo elemente koji se mogu smatrati pretečama normi međunarodnog humanitarnog prava. U radu se obrađuje postepena transformacija tih nepisanih običaja i pravila ratovanja u pravna pravila pisanog prava, sa posebnim osvrtom na međunarodni aspekt i univerzalni karakter koji poprima ova oblast prava. Imajući u vidu činjenicu da su oružani sukobi uz posljedice koje sa sobom nose, uveliko ubrzavali i određivali tok razvoja međunarodnog humanitarnog prava, autor daje kratki osvt na dilemu da li i na koji način će izazovi modernog doba, odnosno novi oblici oružanih sukoba uticati na dalji razvoj ove grane prava. Ono što je neosporno jeste činjenica da je riječ o pravnoj oblasti koja se razvija posebnom dinamikom, koja je podložna transformacijama ali je isto tako do sada uspjela odgovoriti izazovima vremena.

249

Ključne riječi: međunarodno humanitarno pravo, nepisani običaji i pravila ratovanja, transformacija, ženevske konvencije, haško pravo, izazovi modernog doba.

¹ Doktorand na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zenici, rukovodilac službe za pravne, kadrovske i opće poslove u Javnoj ustanovi Zavod za medicinu rada i sportsku medicinu Zeničko – dobojskog kantona.

UVOD

Iako ne postoji jedinstven stav o nastanku međunarodnog humanitarnog prava kao posebne grane međunarodnog prava, preovladava mišljenje da je Prva Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu, usvojena 1864. godine, postavila temelje za razvoj modernog međunarodnog humanitarnog prava, odnosno otvorila vrata procesu kodifikacije međunarodnog humanitarnog prava. Koristeći historijsko - pravni metod istraživanja (historijsko - logički metod), autor ovog rada ukazuje na to da pravila ratovanja i humanitarnih običaja, a koji su postojali u kulturama i civilizacijama širom svijeta, vode porijeklo još iz vremena najranijih civilizacija i njihovih prvih oružanih sukoba. Rad je podijeljen na nekoliko cjelina koje prate historijski slijed događaja, čime je autor jasnije predočio postepeni razvoj nepisanih pravila i običaja ratovanja i ukazao na okolnosti koje su uticale na transformaciju istih u pisano pravo univerzalnog karaktera.

250

Koristeći komparativni metod istraživanja, analizirana su pravila i običaji rata drevnih istočnih civilizacija, antičke Grčke i antičkog Rima, uticaj religije na oblikovanje i razvoj ovih pravila i običaja, razvoj elemenata humanitarnog prava u srednjem vijeku te u moderno doba, ukazujući na ključne historijsko - pravne momente. Konačno, u kratkim crtama prikazani su izazovi koje moderno doba stavlja pred međunarodnu zajednicu i države kao takve.

Generičkim metodom istraživanja, autor je prikazao odakle seže korijenje pravila međunarodnog humanitarnog prava, te pokazao da je riječ o pojavi koja je vremenom pretrpila transformaciju iz nepisanih ratnih pravila i običaja u složenu pravnu oblast, bogatu mnogim pisanim pravilima, kodificiranim od strane svih ili velikog broja država, što je u konačnici rezultiralo njihovim univerzalnim karakterom.

Izazovi modernog doba dokazuju da je razvoj međunarodnog humanitarnog prava još uvijek u toku i da nikako ne možemo govoriti o statičnoj oblasti prava.

1. Preteče normi savremenog međunarodnog humanitarnog prava

Običaji ratovanja su u primjeni već od vremena organizovanja prvih društvenih zajednica i pojave oružanih sukoba između njih, te se njihovo porijeklo veže za period od nekoliko milenijuma prije nove ere. Dakle, korijenje savremenog međunarodnog prava treba tražiti u njegovoj dalekoj prošlosti, prije svega u običajima ratovanja najstarijih civilizacija.

U tom smislu, razvoj i kontinuitet međunarodnog humanitarnog prava možemo pratiti sve od antičkog doba i to počevši od starih istočnih civilizacija te Grčke i Rima, preko srednjeg vijeka sa posebnim osvrtom na viteška pravila ratovanja, pa do novog vijeka u kojem dolazi do konverzije običajnih pravila u sistem pisanih, sistematiziranih i uvezanih pravila koja pokazuju tendenciju stalnog prilagođavanja novim praksama, odnosno potrebu da se odgovori realnim i aktuelnim zbivanjima, a što bi se moglo smatrati jednim od izazova modernog međunarodnog humanitarnog prava.

Analizirajući najstarije običaje ratovanja, očigledna je činjenica da su mnogi od njih poštovani iz religijskih uvjerenja i straha da će osoba koja prekrši iste biti izložena Božjoj kazni. Uticaj religije na oblikovanje, kasnije na razvijanje ovih običaja i pravila i na poštivanje istih u najstarije doba, svakako ne treba zanemariti.

Sama činjenica da su još narodi starih civilizacija osjećali potrebu da utvrde neka pravila koja se moraju poštovati u vrijeme oružanih sukoba, i činjenica da bez obzira na različite kulturne sisteme u kojima su ta pravila oblikovana ista sadrže slične modele ponašanja kao i ciljeve koji se nastoje postići, ukazuje na to da je od najstarijih vremena postojalo opšte uvjerenje da „postoji neka vrsta pravila koja važe i tokom rata i da postoji osjećaj da ljudska bića zaslužuju pod određenim okolnostima neku vrstu zaštite.“²

Dakle, možemo zaključiti da se radi o običajima i pravilima univerzalne prirode,³ odnosno o izrazu prirodne tj. urođene potrebe za „humanizacijom“ rata kao jednim od najsurovijih načina ostvarivanja vanjskopolitičkih ali i unutrašnjih, nacionalnih ciljeva jedne države. Upravo zbog toga se postojanje najstarijih oblika običaja i pravila ratovanja, mora imati na umu prilikom izučavanja savremenih pravila međunarodnog humanitarnog prava, radi boljeg shvatanja njihove suštine.

251

1.1. Doba Antike

Izučavajući odredbe koje nalazimo u starih historijskim izvorima, a koji se mogu svrstati u ratna pravila i običaje humanitarne prirode, u okviru najstarijih civilizacija, možemo zaključiti da su ista postojala kod svih društvenih organizacija robovlasničkog perioda.

U tom smislu, prve odredbe kojima se regulišu neka prava sudionika u oružanim sukobima, nalazimo već u zakoniku vladara *Hamurabij* (1728-1686 p.n.e.), Hamurabijevom zakoniku, kojim je izričito navedeno da „ove dekrete pravde, mudri kralj izdaje sa ciljem da moćan ne ugnjetava

² M. Sassòli/A.A. Bouvier/A. Quintin, *How does Law protect in war?* Third Edition, The International Committee of the Red Cross (ICRC), Geneva 2016, 59.

³ Pogledaj u: M. Sassòli/A.A. Bouvier/A. Quintin, *ibid.*, 60.

slaboga.“⁴ Također članom 32.⁵ Zakonika, osigurana je zaštita zarobljenog borca u smislu oslobođanja istog otkupom od strane „njegovih“, dok je ubijanje zarobljenih boraca bilo zabranjeno. Iz ovog perioda bilježimo i zanimljivost koja se odnosi na to da su „(...) Sumerani ratove započinjali objavom rata, i završavali mirovnim ugovorom“⁶. Zoran Radivojević navodi da su glasnici koji su prenosili poruke u ratu, uživali imunitet od neprijateljske strane.⁷

U starom Egiptu nalazimo dokumente koji svjedoče postojanje ratnih običaja humanitarnog karaktera i tu se posebno misli na natpise egipatskih faraona Srednjeg carstva, koji su „(...) puni vesti o mnogobrojnim pohodima ...“⁸ Poznato je da je u Egiptu cjelokupni ratni plijen pripadao faraonu, i da su zarobljenici smatrani robovima koji su eksplorativani u najvećoj mjeri u cilju obavljanja poslova od javnog značaja, čak ih je faraon nerijetko primao u svoju vojsku.

Među izvorima starih civilizacija, posebno su zanimljivi oni koji su pronađeni na tlu stare hetitske države. Tako poseban interes predstavlja zbornik hetitskih zakona iz XIV stoljeća pr.n.e., koji pruža jasnú predstavu o privrednom i društvenom uređenju Hetske države. Hetski su carevi zarobljenike također pretvarali u robe, dakle isti nisu ubijani niti masakrirani, nego su široko korišteni u privrednom životu. „Hetski zakoni pružaju jasnú sliku eksploracije robovskog rada (...) u zakonima propisuju se svirepe kazne za robe koji počine djela krađe ili paljvine (...) za robe koji pokušaju pobjeći...“⁹

⁴ „U to doba, bogovi Anu i Enlil, da bih se izborio za dobrobit ljudi, zazvaše me imenom mojim: Hamurabi – mene, pobožnog vladara, punog strahopštanja prema bogovima, da učinim dapravda prevlada na zemlji, da uništим razvratne i zle, da sprečim jake da naude slabima, da se kao bog sunca, Šamaš,³¹ vinem iznad ljudi i obasjam zemlju.“ Prema: V. Stanimirović, „Novi pogled na Hamurabijev zakonik (II deo)“, *Anal Pravnog fakulteta u Beogradu*, LIX I/2011, (I 27-49), 140.

⁵ „ Ako teško ili lako naoružanog (ilku) ratnika koji je zarobljen na ratnom pohodu, damkar 108 izbavi (plativši otkup za njega) i vrati ga (živog) u grad, ako ima dovoljno svog (ličnog) imetka, sam će platiti otkup; ako nije dovoljno imućan da sam (naknadi) otkupninu, platiće hram njegovog grada; ako ni hram nema dovoljno sredstava da ga otkupi, dvor će platiti; ali njegovo polje, voćnjak ili kuća neka se ne daju za otkup“.Prema: V. Stanimirović, *ibid.*(XI 13 – 38) (čl. 32.), 151.

⁶ M. Islam, „The Historical Evolution of International Humanitarian Law (IHL) from Earliest Societies to Modern Age“, *Beijing Law Review*, 9/2018, 295.

⁷ Z. Radivojević, „Poreklo međunarodnog humanitarnog prava“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, LVII 2011, 87.

⁸ O tome više u: V.I. Advijev, *Istorija starog istoka*, preveo M. Marković, Beograd 2007. (115-221)

⁹ *Ibid.*, 232.

Da nisu sve stare civilizacije pokazivale suosjećanje sa ratnim zarobljenicima, možemo vidjeti na primjeru Asiraca, koji su poznati po svojim vojnim vještinama. „Asirci su često primenjivali razna „ratna lukavstva“, na primjer noćni napad na neprijatelja. Pored taktike sloma neprijatelja upotrebljivana je i taktika iscrpljivanja neprijatelja.“¹⁰ Iako su zarobljenike pretvarali u robeve, češći je slučaj bio da je „(...) vojnička pobjeda bila praćena gnusnim zverstvima nad poraženim protivnicima. Ratni zarobljenici bili su obično žrtvovani božanstvu.“¹¹

U III milenijumu p.n.e. postojale su u sjeverozapadnoj Indiji države nastanjene kulturnim plemenima, a kultura stare Indije dospila je svoj procvat u I milenijumu p.n.e. Uslijed nedostatka izvora, proučavanje stare historije Indije nailazi na velike poteškoće. Saznanja crpimo mahom iz starih zbornika prava (npr „Dharmaśastra, zbornici običajnog prava), ljetopisa, hronika, dakle literarnih djela i religijskih djela kao što su *Vede*.

Neke vijesti o najstarijoj historiji Indije, pa tako i pravilima ratničke vještine crpimo iz epskog spjeva *Mahabharata*. Tu nalazimo odredbe koje izričito „(...) zabranjuju ubijanje protivnika koji više nije sposoban boriti se i koji se predao, zabranjuju upotrebu određenog oružja kao što su otrovne zapaljene strijele i regulišu zaštitu imovine neprijatelja i ratnih zarobljenika.“¹² Ratnicima se zabranjuje da ubijaju neprijatelje koji su onesposobljeni za borbu ili su se predali. Ovdje moramo primjetiti da je riječ o odredbama koje su znatno ispred svog vremena.

U staroj Kini, gdje je bilo zabranjeno voditi ratove u vrijeme sjetve i žetve, nalazimo slična pravila ratovanja kao u staroj Indiji. Tako je bilo „(...) zabranjeno maltretirati starce i ranjenike neprijateljske vojske...“¹³

Spomenut ćemo i antičku Grčku, gdje su prvobitni običaji ratovanja bili poprilično brutalni. Humanizacija oružanih sukoba, u Grčkoj dolazi do punog izražaja u doba klasične Grčke u periodu od VIII do IV stoljeća. „Postoje dokazi da su ratovi među grčkim polisima, bili regulisani običajnim pravilima, među kojima se izdvajaju pravila koja regulišu postupanje sa ratnim zarobljenicima, i način na koji je dozvoljeno tretirati poražene snage.“¹⁴ I stari Grci su poznati po praksi objavljivanja ratova koji su stajali pod zaštitom božanstva, a pod zaštitom su bili i sveštenici te lica koja su se sklonila u neki hram.

¹⁰ *Ibid*, 300.

¹¹ Z. Radivojević, „Poreklo međunarodnog humanitarnog prava“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, LVII 2011, 88.

¹² T. De Maizière, *Law of Armed Conflict*, Bundesministerium der Verteidigung, Berlin 2013, 11.

¹³ Z. Radivojević, *ibid.*, 88.

¹⁴ J. Crowe/ K. Weston-Scheuber, *Principles of International Humanitarian Law*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham UK 2013.

S druge strane, ne možemo a da ne primijetimo da je porobljavanje ratnih zarobljenika smatrano ne samo normalnim nego i činom poštede istih od maltretiranja, mučenja i sličnog i to u većini starih civilizacija. Čak su i najblistaviji umovi ovog vremena, Platon i Aristotel porobljavanje neprijatelja smatrali normalnim činom.

Također, stari Rimljani, koji su bili poznati po žestini u ostvarivanju vojnih ciljeva, poštivali su, posebno u najranijoj historiji postojanja, određena pravila ratovanja i priznavali pravo na život ratnih zarobljenika. „Stari Rimljani su ratove dijelili na pravedne (*Bellum Iustum*) i nepravedne (*Bellum Iniustum*).“¹⁵ Kako ne bi razdražili boga rata (*Mars*) i time uprljali dušu, za Rimljane je bilo od velike važnosti da je rat pravedan, odnosno da ima pravedan *iusta causa*¹⁶ i da je pravedno započet odnosno objavljen.¹⁷

Imajući na umu suštinu naprijed navedene podjele, ne čudi činjenica da su navedeni instituti ponovo široko prihvaćeni u srednjem i novom vijeku, naravno prilagođeno novim uslovima.

Rat se i dalje smatra nečasnim i surovim načinom ostvarivanja ciljeva i istom se pribjegava samo pod određenim okolnostima. Obrnuto od prilika u staroj Grčkoj, ratni običaji i pravila u Rimu su širenjem Carstva, osvajanjem novih teritorija i savladavanjem ratnih vještina, postajala sve okrutnija, a vojnici sve bezobzirniji. Tek sa slabljenjem rimske države dolazi do humanizacije ratnih običaja.¹⁸

Ratna pravila i običaji antičkog perioda imala su, dakle, ograničeno djelovanje i ne može se govoriti o univerzalnim pravilima kao što je to danas moguće. Univerzalnost ovih pravila proizilazi iz činjenice da sva ona u sebi sadrže elemente prirodnih, urođenih prava pojedinaca, koja su ratnim običajima i pravilima i najstarije civilizacije donekle nastojale zaštititi.

1.2. Međunarodno humanitarno pravo i islam

Da su kao inspiracija pri utvrđivanju pravila ratovanja, a kasnije i kreiranju načela savremenog međunarodnog humanitarnog prava, poslužila religijska pravila, koja propisuju konkretne smjernice kojih se treba pridržavati svaki vjernik u slučaju učešća u oružanom sukobu, i koja postavljaju granice do kojih je dozvoljeno određeno djelovanje za vrijeme oružanog sukoba, možemo vidjeti analizirajući izvore šerijatskog prava.

¹⁵ Vidi: V.Đ. Degan, *Međunarodno pravo*, Školska knjiga d.d. Zagreb, Zagreb 2011, 13.

¹⁶ Pravedan uzrok (*iusta causa*) rata, za Rimljane je postojao u jedna od četiri sljedeća slučaja: napada na rimski teritorij, povreda pravila o poslaničkoj nepovredivosti, odmetanje od rimskog vrhovnog gospodarstva i stavljanje na stranu neprijatelja Rima.

¹⁷ Vidi: V.Đ. Degan: *Ibid (Pravedni i nepravedni ratovi)*, 810-812.

¹⁸ Vidi: Z. Radivojević, *ibid.*, 92..

U islamskom učenju rat, koji je sam po sebi nasilje, ne smije biti cilj, to je samo sredstvo kojim se osigurava mir, sloboda vjerovanja te implementacija šerijatskih zakona i jedino se s tim ciljevima može pokretati.¹⁹ „Isključivo pravo da pokrene rat ima jedino od naroda legalno izabrana vlast, nikada izolirane grupe, a naročito ne pojedinci.“²⁰

Kur'an i Hadisi sadrže brojne smjernice koje su sigurno poslužile pri kreiranju načela modernog humanitarnog prava, a koji su godinama poštovane od strane muslimana u ratovima. Kao primjer poslužit će ajet koji govori o zaštiti onih lica koja ne učestvuju u oružanom sukobu (civili), a isti glasi „I borite se na Allahovom putu protiv onih koji se bore protiv vas, ali vi ne otpočinjite borbu! - Allah, doista, ne voli one koji prekorače granice.“²¹

U citiranom ajetu možemo pronaći važne aspekte prava oružanih sukoba; prvo ratovati se smije samo protiv onih koji ratuju protiv muslimana (princip samoodbrane), s tim da oni ne smiju biti inicijatori rata (princip nenapadanja). S druge strane, lica koja ne učestvuju u ratu su zaštićena i protiv njih nije dozvoljeno ratovati jer se navedeno smatra prekoračenjem ratnih pravila. Dakle, prepoznajemo načelo obaveznosti razlikovanja boraca od civila kao jedno od osnovnih načela savremenog međunarodnog humanitarnog prava, načelo proporcionalnosti u smislu da muslimani, odnosno oni na koje je adresirana citirana odredba ne smiju prvi započeti rat i princip samoodbrane koji je kao takav ugrađen u Povelju Ujedinjenih nacija.²²

Također, Kur'an i Sunnet priznaju posebne kategorije stanovništva, koje uživaju posebnu zaštitu u vrijeme oružanih sukoba, propisujući smjernice u ponašanju prema njima. U tom smislu zabranjeno je ubijanje žena, djece, staraca, vjerskih osoba²³ te nije dozvoljeno paljenje imovine neprijatelja niti masakriranje neprijatelja.²⁴ I ne samo da je naprijed

¹⁹ „Ako neko ubije nekoga koji nije ubio nikoga ili onoga koji na Zemlji nered ne čini – kao da je sve ljude poubijao, a ako neko bude uzrok da se nečiji život sačuva – kao da je svim ljudima život sačuvao“ (Kur'an, sura Trpeza – Al Ma'ide, ajet 32.). Ovim ajetom, Kur'an govori o nepravednosti ubijanja, a samim tim i o zabranjenosti vođenja nepravednog rata (razlika koju poznaće rimsko pravo; *bellum iustum-bellum inustum*).

²⁰ M. ef Mešić, *Kur'an o ratu i nasilju*, <https://www.islamska-zajednica.hr/naslovница/kuran-o-ratu-i-nasilju> (28.11.2018.)

²¹ Kur'an, *Sura Baquara*, ajet 190.

²² U članu 51. Povelje Ujedinjenih nacija ističe se: „Ništa u ovoj povelji ne dira u prirodnopravno na individualnu ili kolektivnu samoodbranu u slučaju oružanog napada na nekog člana Ujedinjenih nacija...“

²³ Vidi: M. Islam, *ibid*, 296.

²⁴ Vidi: Z. Hasić, Islam i oružani sukobi, <https://www.preporod.com/index.php/sve-vijesti/>

navedeno bilo propisano kao norma, nego su te smjernice bile poštovane kroz praksu poslanika Muhammeda a.s., o čemu svjedoče mnogi hadisi. Tvrđnje o humanosti postupanja islamskih vođa, mogu se naći i u literaturi zapadnih autora, kao što je djelo autora Fleck Dietear, *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflict*²⁵ gdje je istaknuto sljedeće:

„Islam je također prepoznao osnovne zahtjeve humanosti. U njegovim naredbama zapovjednicima prvi halifa Ebu Bekr isticao je sljedeće: „*Krv žena, djece i starih ljudi neće prljati našu pobjedu. Nemojte uništiti palmino drvo niti spaliti kuće i žitna polja sa vatrom, i ne posjecite bilo koje drvo koje nosi voće. Ne smijete pobiti bilo koja jata ili krda životinja, osim onih koja su vam potrebna za preživljavanje.*“

Možemo zaključiti da su mnogi važni aspekti savremenog humanitarnog prava, koji su kasnije doneseni ženevskim konvencijama (iz 1949. godine) i njihovim dopunskim protokolima (iz 1977. godine), sadržani još u Kur'anu i sunnetu, i kao takvi potvrđuju svoju univerzalnost.

2. Srednji vijek i uticaj crkve

256

Osnovno obilježje srednjeg vijeka je feudalni karakter pravno - političkog, ekonomskog i društvenog uređenja, u kojem je pojedinac kao sljedbenik svoje crkvene ili vjerske organizacije imao tačno određeno mjesto u feudalnoj piramidi, odnosno hijerarhiji na čijem je vrhu stajao vladar kao najviši feudalni gospodar. Ono što uveliko određuje društvene tokove srednjeg vijeka je upravo feudalna rascjepkanost, vazalna zavisnost velikog broja lokalnih gospodara, a naročito pravo feudalaca koji su uživali veliki stepen autonomije do te mjere da međusobno vode ratove (upravo su privatni ratovi jedna od osnovnih karakteristika ranog feudalizma). Posljedica toga je da je vlast postepeno prelazila iz ruku države u ruke pojedinca.²⁶

drustvo.aktuelno/item/2094-islam-i-oruzani-sukobi (25.11.2018.)

²⁵ Ovo djelo poslužilo je kasnije pri izradi mnogih priručnika iz međunarodnog humanitarnog prava, kao što je „*Humanitarian Law in Armed Conflict*, The Federal Ministry of Defence of the Federal Republic of Germany, VR II 3, <http://www.humanitaeres-voelkerrecht.de/ManualZDv15.2.pdf> (25.11.2018.)

²⁶ „Čovjek nekog vlastelina, ukoliko je pozvan u vojsku, ići će pod komandom svog vlastelina. Ako je kriv ili ima neki spor sa sebi jednakima, sudiće mu njegov grof, odnosno vlastelin, ne izvodeći ga pred zvanični sud. Vremenom je vlastelin dobio imunitete (immunitas) tj. Kraljevsku privilegiju na osnovu koje je vršenje državnih sužbi oduzeto od

U takvoj atmosferi, ne čudi da su u srednjem vijeku ratovi svakodnevna pojava. Navedeno rezultira postepenim stvaranjem novih ratnih pravila i običaja, a u njihovom kreiranju neminovan je uticaj katoličke crkve.

2.1. Katolička crkva i njena uloga u kreiranju pravila ratovanja

U periodu od XI-XV stoljeća katolička crkva imala je ne samo duhovnu vlast nad kršćanskim narodima širom zapadne i srednje Evrope, nego i političku vlast nad važnim dijelom Italije, i možemo reći nadnacionalni autoritet.²⁷ Crkva se feudalizirala, postala veliki baštinik i kao takva značajno prožela je zapadnoevropsko feudalno društvo. „Ne samo da je imala svoje pravosude koje je uživalo veći ugled od svjetovnog, nego je imala i zakonodavnu vlast (koja je proisticala iz Biblije Starog i Novog Zavjeta) i sudsku vlast.“²⁸

S obzirom na turbulentne okolnosti tog vremena, odnosno sve više oružanih sukoba čije posljedice je osjetila i sama crkva, od početka XI stoljeća katolička Crkva je nastojala ograničiti pravo na vođenje rata i uspostaviti norme kao smjernice za ponašanje učesnika u oružanim sukobima. Okvir tih normi nije proizilazio samo iz Biblije, mada je ista poslužila za uspostavljanje nekih osnovnih načela humanitarnog prava. Tako npr. Psalm 68,30 glasi: „(...) Bože (...) rasprši narode, koji vole ratove!“, i isti se može tumačiti kao nastojanje da se smanje posljedice rata, odnosno da se spriječi da do rata uopće i dođe.

Postepena humanizacija rata posredstvom crkvenog djelovanja, bio je proces koji je svoje okvire gradio stotinama godina i to donošenjem zaključaka crkvenih sabora, kojima su uvedeni značajni principi i pravila sa ciljem sprječavanja surovih brutalnosti u ratu. „Tako je na „Koncilu u Orleansu“ 511. godine uvedeno pravo azila, na Koncilu u Charroux-u“ 989. godine je odlučeno da će biti kažnen onaj ko pokrade, skrnavi crkvu ili samostan, ko ukrade od siromašnog i onaj ko zlostavlja osobe sa psihičkim smetnjama. Godine 1016. već je napravljena razlika između boraca i civila.“²⁹ Od posebnog je značaja zaključak Koncila u Elne-u 1027. godine kojim je uvedena ustanova „Božijeg mira“ (*Pax dei*), kojom

257

činovnika na teritoriji jedne baštine, da bi se prenijelo na njenog gospodara, tj. vlastelina.“ Prema M. Imamović, „*Predavanja iz opće povijesti i prava političkih institucija*“, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2005, 63.

²⁷ S obzirom da sama duhovna vlast papoma nije bila dovoljna, nastojali su uspostaviti političku kontrolu nad svim svjetovnim evropskim vladarima, a prije svih nad njemačkim carevima, kao vladarima Svetog rimskog carstva germanske narodnosti. Borba papstva i carstva, koja je trajala nekoliko stoljeća, završila je pobedom svjetovne vlasti, mada crkva zadržava značajan uticaj na politička dešavanja.

²⁸ M. Imamović, *ibid*, 66.

²⁹ R. Cermak, *Das Rote Kreuz-Eine Betrachtung im Rahmen des humanitären Völkerrechts*, Das Rote Kreuz, München 2009, 9.

je zabranjen napad na dane subota od 15,00 sati do ponedjeljka 06,00 sati, a kasnije je ova zabrana proširena i na vrijeme katoličkih praznika.³⁰ Ista zabrana uvedena je i u Francuskoj, a kasnije i u drugim državama.³¹ „Na trećem Lateranskom koncilu 1179. godine, donesen je zaključak kojim je zabranjeno zarobljavati i ubijati sveštenike, žene i djecu; koristiti onu vrstu oružja koje je „ubitačno i mrsko Bogu“.“³²

U to vrijeme i kršćanskim se filozofima nužno postavilo pitanje moralne opravdanosti rata. Aurelije Augustin, kršćanski svetac i filozof, dao je smjernice na koncept „pravednog rata“, uspjevajući ispreplesti rimsку pravnu tradiciju sa kršćanskom mišljom.“ Konkretnu definiciju pravednog rata donosi samo jednom, eksplicitno u djelu *Quaestiones in Heptateuchum* gdje, na tragu Cicerona, kaže da su opravdani oni ratovi za koje se može reći da osvećuju neku nepravdu. U tomu smjeru Augustin tematizira dva aspekta koja reguliraju opravdanje rata, odnosno pravedni rat: 1. pravo da se ide u rat (*jus ad bellum*); 2. Pravedno ponašanje u ratu (*jus in bello*). S obzirom na *jus ad bellum*, postizanje mira jedini je opravdani cilj rata. Rat ne treba poduzimati, osim ako prethodno nisu iscrpljena sva alternativna sredstva rješavanja sukoba.“³³

Prihvatajući ovakvo učenje, slično kao u rimskom pravu, Crkva je vremenom uvela razliku između pravednog i nepravednog rata, i to prvenstveno sa namjerom da zabrani privatne ratove koji su karakteristični za feudalno doba, proglašavajući ih nepravednim. U tom smislu, javni, odnosno pravedni rat, smatrao se rat suverenih država, (kao i u šerijatskom pravu), koji ispunjava nekoliko uslova: da je isti započeo i vodi isključivo vladar države, pravičan povod za rat i dobra namjera boraca.

Zoran Radivojević smatra da značaj ovakve podjele rata, leži u tome da je pravom katoliku bilo dozvoljeno samo da učestvuje u pravednom i javnom ratu.³⁴ Sa ovom tvrdnjom se možemo složiti, jer navedena podjela omogućava poštivanje principa reciprociteta u praksi, čime je bilo moguće postići namjeru Crkve, a to je zabrana privatnih ratova kako bi se smanjio broj oružanih sukoba, što je u konačnici olakšalo svođenje oružanih sukoba u okvire „humanijih“ principa ratovanja.

2.2. Viteški kodeks ratovanja

Pored uticaja crkve i zaključaka crkvenih sabora, na putu preobrazbe običaja ratovanja u pravna pravila ratovanja, bitnu ulogu odigrala su i riterska

³⁰ *Ibid*, 10.

³¹ Z. Radivojević, *ibid.*, 93.

³² Vidi: Z. Radivojević, *ibid.*, 93-94.

³³ I. Mršić Feblar/D. Tolvajčić, *Teorija „pravednog rata“ u katoličkoj misli*, Filozofska istraživanja Vol. 37, Zagreb 2017, 50.

³⁴ Z. Radivojević, *ibid.*, 88.

pravila, odnosno viteški kodeks ratovanja.³⁵ S obzirom na strogu hijerariju koja je podrazumijevala tačno podijeljene slojeve društva ustrojene u posebne staleže sa različitim obavezama, ograničenjima ali i pravima i ovlaštenjima, posebno na strani feudalne gospode različite ekonomsko-političke moći, ne čudi činjenica da su samo feudale i ograničen broj slobodnog stanovništva uživali pravo da nose oružje u svakoj prilici.³⁶ Kao što smo već naveli, oni su početkom srednjeg vijeka imali monopol nad vođenjem ratova, a učesnici rata su bili dužni nositi obilježja pripadnosti određenom plemiću i strogo poštovati moralne odredbe viteškog ratovanja. Dakle, ovaj kodeks nije kodifikacija u pravom smislu, nego predstavlja skup pravila i običaja viteške časti, koja su morala biti poštovana od strane plemstva u ratu, a podrazumijevala su časno, oprezno (mudro), pravedno, hrabro i umjereni ponašanje. U činjenici da su ova pravila predstavljala određenu obavezu ponašanja u oružanim sukobima, i leži njihov značaj.

Osnovno načelo viteštva glasi da se data riječ mora poštovati, dato obećanje mora biti ispunjeno pa čak i prema neprijatelju u oružanom sukobu. Ova pravila sadrže i zabranu napada bez objave rata, gdje nalazimo korijenje pravila savremenog humanitarnog prava. Dakle, riječ je o nepisanim, moralnim zapovijedima, koje su podrazumijevale i obavezu poštovanja dostojanstva i života poraženih.³⁷

Međutim, ne treba idealizirati ova pravila, posebno imajući na umu da „(...) se pravila o viteškom ratovanju nisu poštovala u ratovima protiv nevjernika, a ni pri gušenju seljačkih i drugih buna.“³⁸ To znači da u sukobima sa nevjernicima i kmetovima ne možemo govoriti o moralnim pravilima viteškog ratovanja, nego su ovi ratovi vođeni na brutalne i surove načine.

Srednji vijek obilježen je procesom postepenog prerastanja pravila nepisanog običajnog prava u pravna pravila o ratovanju, koja donose pojedini feudalni vladari.³⁹ Pored toga, u ovom periodu, nakon okončanja oružanih sukoba, države sklapaju dvostrane mirovne ugovore, kojima se uvode svojevrsni kodeksi ponašanja za ubuduće. U ovom periodu stvoreni su dobri temelji na putu prerastanja običaja u obavezna pravna pravila, ali još uvijek ograničenog karaktera.⁴⁰ Naime, kao što je u doba starih

³⁵ *ibid.*, 94.

³⁶ *Ibidem.*

³⁷ *Ibidem.*

³⁸ V.Đ. Degan, *Međunarodno pravo*, Školska knjiga d.d. Zagreb, Zagreb 2011, 802.

³⁹ Engleski kralj *Richard I*, 1189. godine donosi pravilnik o vojsci na osnovu kojeg je kralj *Richard II* 1385. godine izdao svoj Statut koji sadrži odredbe o zabrani pljačkanju i paljenju crkvi, zarobljavanju sveštenika, napadaju žene i djeca.

⁴⁰ Z. Radivojević, *ibid.*, 94.

civilizacija ta univerzalnost svedena na činjenicu da je riječ o običajima koji imaju karakter prirodnih, urođenih pravila pojedinca, tako i sada govorimo o ograničenom dejstvu ovih običaja i pravnih pravila ratovanja, i to u pogledu vremenskog važenja (dok traje određeni oružani sukob) i prostornog važenja (teritorij na kome se odvija oružani sukob).⁴¹

S reformacijom u XVI stoljeću i nestankom crkvenog jedinstva s vrhovnim autoritetom pape, zabrane i ograničenja u ratu, koje je propisivala crkva, vremenom gube na autoritetu. U tom periodu na tlu Evrope bilježimo brutalne i krvave ratove, vođene bez ikakvog pridržavanja do tada prihvaćenih običaja i nepisanih pravila ratovanja. Jedan od najsurovijih ratova u to vrijeme bio je Tridesetogodišnji rat (1618.-1648.).⁴² Rat između protestanata i katolika okončan je Westfalskim mirom iz 1648. godine, nakon prvoga, u historiji općeg sastanka predstavnika svih europskih sila. Zoran Radivojević ističe da Westfalski mirovni ugovor predstavlja prekrenticu u historiji razvoja međunarodnog prava, jer je istim Evropa konstuisana kao skup formalno jednakih i suverenih država čime je postavljen temelj međunarodnog prava kao posebne grane prava.⁴³

3. Novi vijek

260

Tragične posljedice koje je za sobom ostavio Tridesetogodišnji rat, pustoš i gubitci velikih razmjera, naveli su ugledne pravnike i filozofe tog vremena, da se ozbiljno posvete teorijskoj i pravnoj razradi principa o ponašanju učesnika u oružanim sukobima.⁴⁴ Djela uglednih imena tog vremena su znatno uticala na razvijanje svijesti o potrebi za humanizacijom rata, a kasnije će poslužiti i u izradi osnovnih načela međunarodnog humanitarnog prava.

⁴¹ Vidi: V.D. Degan, *ibid.*, 60.

⁴² Taj se rat pretežito odigravao na području današnje Njemačke. Otpočeo je u Pragu u Češkoj (tadašnjoj habsburškoj prijestolnici), gdje je protestantsko plemstvo privremeno bilo svrgnuto kralja Ferdinanda (kasnijeg cara Ferdinanda II). Taj se rat potom ubrzo bio proširio. Protestantski njemački kneževi uz pomoć stranih sila (katoličke Francuske, protestantskih država Švedske, Danske i Engleske) borili su se protiv katoličkih Habsburga koji su bili izborni carevi Svetoga Rimskog Carstva. To je carstvo tada obuhvaćalo Austriju, Španjolsku, Češku i veći dio Italije. Pod vodstvom Habsburga borili su se njemački katolički kneževi, ali su u taj rat bile uključene i čete iz Hrvatske i nekih drugih habsburških zemalja koje same nisu bile dijelovima Svetoga Rimskog Carstva. Prema: V.D. Degan, *ibid.*, 46.

⁴³ Z. Radivojević, *ibid.*, 96.

⁴⁴ T. De Maizière, *ibid.*, 13.

3.1. Temelji klasične doktrine ratnog prava

U svom djelu „*De iure belli ac pacis*“ (objavljeno 1625. godine) Hugo Grotius je postavio temelje klasične doktrine ratnog prava. Razradio je teoriju pravednog rata (*bellum iustum*) na tekovinama principa koji su svoj izraz već ranije našli u djelima Aurelije Augustina, Tome Akvinskog⁴⁵ i skolastičara De Vitoria i Suáreza.

Principi koji su do tada teorijski obrađeni svode se na zaključke da je jedini opravdan razlog za pribjegavanje ratu, povreda prava, a njegov cilj jeste kažnjavanje nepravde i kažnjavanje zbog pretrpljene štete. Pravedni rat je rat koji se vodi među suverenim državama, a pravnici i filozofi tog vremena su se složili i oko činjenice da treba zabraniti nepotrebne masakre, patnje i krvoproljeće onih koji su nevini u ratu⁴⁶.

Grocijus je prvi pokušao svesti u pravne okvire podjelu ratova na pravedne i nepravedne. Svjestan da je rat nemoguće zabraniti i ukloniti u međunarodnim odnosima, zalaže se za njegovo pravno regulisanje. Umjesto moralne ocjene pravednosti rata, on nudi kriterijume čije se poštivanje može kontrolisati. „Zato uvodi pojam zakonitog rata koji se vodi između suverenih vlasti i za koji je potrebno da bude javno obznanjen putem objave učinjene drugoj ratujućoj strani.“⁴⁷ Grocijus posebno ističe da, ukoliko bi nepisana ratna pravila postala općepoznata svima, države bi se suzdržavale od kršenja istih, nastojeći na ovaj način uticati na stvaranje pravne svijesti kod država o obaveznosti postojećih nepisanih običaja ratovanja.⁴⁸

Doba prosvjetiteljstva (XVII stoljeće) predstavlja prekretnicu u razvoju međunarodnog humanitarnog prava. Jean-Jacques Rousseau navodi u svom djelu „*Du contrat social*“: „Rat nije odnos između čovjeka i čovjeka, nego između države i države, i pojedinci su neprijatelji slučajno, ne kao ljudi, niti kao građani, već kao vojnici; ne kao državljanji te zemlje, nego kao njeni branici. Cilj rata jeste uništiti neprijateljsku državu, suprotna strana

⁴⁵ „Da bi se neki rat mogao okarakterizirati pravednim i da ne bi potpadao pod kategoriju grijeha nužna su, prema Tomi A., tri uvjeta: 1. Rat može valjano pokrenuti isključivo »vlast vladara« (*auctoritas principis*), odnosno legitimna vlast u čije ovlasti pripada da radi općeg dobra i »brige nad državom« »brani zajedničko dobro od vanjskog neprijatelja«. 2. Potreban je »pravedan razlog« (*causa iusta*), odnosno da su »oni koji su napadnuti zaslužili da budu napadnuti zbog neke krivnje«. 3. Konačno, potrebna je »ispravna nakanica« (*intentio recta*) onih koji ratuju; oni mogu ratovati ili da unaprijede dobro ili pak da izbjegnu zlo. Toma također isključuje, slijedeći Augustina, svaku osvetničku okrutnost, divljaštvo u borbi ili naprsto žudnju za vladanjem“

Vidi:I. Mršić Feblar/D. Tolvajčić, *ibid.*, 50-51.

⁴⁶ Vidi: Z. Radivojević, *ibid.*, 97.-98.

⁴⁷ Z. Radivojević, *ibid.*, 97.

⁴⁸ Prema: Z. Radivojević, *ibid.*, 98, fn. 50.

ima pravo da ubije njene branioce, dok isti nose oružje; ali čim ih polože i predaju se, oni (...) ponovo postaju samo ljudi, čiji život niko nema pravo da uzme.“⁴⁹

Ova formulacija slijedi doktrinu koja je kasnije široko prihvaćena kao načelo međunarodnog humanitarnog prava, a odnosi se na strogu podjelu između boraca i civila i zabranu napada na civile.⁵⁰

3.2. Prvi pokušaji i povodi kodifikacije međunarodnog humanitarnog prava

Prvi pokušaj kodifikacije ratnih zakona i običaja predstavlja Lieberov kodeks (*Lieber Code*) iz 1863. godine.⁵¹ Kada je u pitanju ovaj kodeks, čak i autori koji mu prigovaraju to što nije imao status međunarodnog ugovora, nego je bio namijenjen samo vojnicima Unije u Američkom građanskom ratu,⁵² slažu se da to ne umanjuje njegov doprinos razvoju međunarodnog humanitarnog prava. Kjetil Mujezinović Larsen⁵³ smatra da značaj ovog kodeksa ne treba tražiti u činjenici da isti predstavlja skup odredbi kojima se uvode ograničenja u ponašanju u oružanim sukobima, nego u činjenici da iz ovog kodeksa proizilazi opći princip humanosti. Istiće kako je ovaj princip najbolje prikazan u članu 4. Kodeksa, kojim je nametnuta odgovornost onima koji su obvezni primjenjivati vojno pravo, da se vode isključivo načelima pravde, časti i humanosti.

262

Iste godine započet je proces kodifikacije međunarodnog humanitarnog prava na tlu Evrope. Henry Dunant (1828-1910), švicarski privrednik se na putovanju našao kao slučajni svjedok patnjama ranjenika nakon bitke kod Solferina u Italiji, koja je vođena između francuske i austrijske vojske 1859. godine i u kojoj je poginulo oko trideset hiljada vojnika, među kojima su pokopani i živi ranjenici. Šokiran stradanjima i činjenicom da na bojnom polju i u okolini nije bilo organizovane sanitetske službe koja bi pomogla ranjenicima, napisao je 1862. godine brošuru *Un souvenir de Solferino*. Njegov rad potaknuo je organiziranje nacionalnih društava Crvenog križa i

⁴⁹ Prema: T. De Maizière, *ibid.*, 13.

⁵⁰ Razlikovanje između ratnika i civila ostalo je osnova prava oružanih sukoba. Ali i između pripadnika oružanih snaga sukobljenih strana razlika je između boraca i neboraca. U svakom oružanom sukobu treba poduzeti sve mјere da se civilno pučanstvo zaštiti, osim ako sudjeluje u neprijateljstvima. Prema: V.Đ. Degan, *ibid.*, 823.

⁵¹ Sačinio ga je Franz Lieber (1798-1872) za vrijeme Američkog građanskog rata (1861-1865).

⁵² Autor Nils Melzer u saradnji sa Etienne Kuster u svom *djelu „International humanitarian law, A comprehensive introduction“*, International Committee of the Red Cross, Geneva Switzerland 2016, 35.

⁵³ K. Mujezinović Larsen (ur.) *et al.*, *Searching for a „principle of humanity in international humanitarian law“*, Cambridge University Press, Cambridge 2013, 4.

usvajanje prve Konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu, usvojene u Ženevi 1864. godine.⁵⁴ Na temeljima ove ideje, uz donošenje brojnih međunarodnih konvencija i drugih akata u narednom periodu razvit će se posebna grana međunarodnog prava, međunarodno humanitarno pravo ili pravo oružanih sukoba. Usvajanje ove konvencije predstavlja početak međunarodnog humanitarnog prava, jer su se države prvi put saglasile da ograniče svoje ingerencije u korist pojedinca, putem međunarodnih ugovora.

Na putu ka kodifikaciji međunarodnog humanitarnog prava, vrijedna spomena je i Sankt Peterbuška deklaracija iz 1868. godine. Značaj ove deklaracije kojom je ograničena upotreba pojedinih vrsta oružja, tvrdi Kjetil Mujezinović Larsen, leži u činjenici da je ovim dokumentom postavljeno jedno od osnovnih načela međunarodnog humanitarnog prava i to načelo zabrane nanošenja nepotrebnih patnji u oružanim sukobima. Na inicijativu ruskog cara Alexandra II, na međunarodnoj konferenciji u Briselu 27.07.1874. godine kojoj je prisustvovalo petnaest država, razmatran je nacrt ruske kodifikacije pravila i običaja ratovanja. Nacrt pod nazivom „Briselska Deklaracija“ nije usvojen, jer nije postojala volja većine država da se obavežu na primjenu ovog dokumenta.⁵⁵ Tri godine kasnije, 1880. godine usvojen je Oxfordski priručnik o zakonima rata na kopnu, čija su načela, zajedno sa odredbama briselske deklaracije predstavljala osnov Prve haške mirovne konferencije.⁵⁶

263

3.3. Haško pravo

Na inicijativu ruskog cara Nikole II, održane su dvije Haške mirovne konferencije, i to 1899. i 1907. godine, na kojima se raspravljalo o razoružanju, zakonima rata i ratnim zločinima.

Težište prve konferencije bilo je usmjereni ka uspostavljanju saradnje među državama, mirno rješavanje sporova i institucionaliziranje međunarodne saradnje, a druga konferencija bila je posvećena pravnom regulisanju rata i humanizaciji istog. Ove mirovne konferencije rezultirale su donošenjem važnih konvencija koje se danas ubrajaju u izvore međunarodnog humanitarnog prava i to: - 1899. Prva haška konvencija o mirnom rješavanju sporova u međunarodnim odnosima, - 1907. Druga haška konvencija o potrebi mirnog rješavanja sporova, te Četvrta haška konvencija o zakonima i običajima rata na kopnu. Važno je spomenuti

⁵⁴ Ta se konvencija još nije odnosila na ratne zarobljenike. Predviđala je „neutralizaciju“ svih ranjenika i njihovu jednaku njegu bez obzira na pripadnost te „neutralizaciju“ vojnih bolnica, vojnih ambulanti i sanitetskog osoblja. Prema: V.D. Degan, *ibid.*, 802.

⁵⁵ M. Islam, *ibid.*, 298.

⁵⁶ T. De Maizière, *ibid.*, 16.

i pravila utvrđena Pravilnikom o zakonima i običajima rata na kopnu (Haški pravilnik). Ova pravila se „(...) danas smatraju ne samo običajnim pravilima u međunarodnim nego i običajnim pravilima u nemeđunarodnim oružanim sukobima. Tu spada, primjerice, zabrana uništavanja ili zapljene imovine protivnika, osim ako se isto ne zahtjeva imperativnom vojnom potrebom.“⁵⁷

Haške konvencije su, ustvari, normirale ideje i principe ustanovljene Sankt Petburškom deklaracijom iz 1868. godine (zabrana nanošenja nepotrebnih patnji u oružanim sukobima), koji su tek na ovaj način zaživjeli u praksi.⁵⁸ Ovo je odličan primjer iz kojeg se vidi postepen razvoj instituta međunarodnog humanitarnog prava.

Na konferenciji 1899. godine usvojene su ukupno četiri konvencije i tri dodatne deklaracije.⁵⁹ Na drugoj Haškoj konferenciji 1907. godine proširena je rasprava i principi usvojeni aktima prve konferencije, a Završni ugovor je potpisana u oktobru 1907. godine i stupio na snagu 1910. godine. Usvojeno je trinaest konvencija (od kojih je dvanaest ratificirano i stupilo na snagu) i dvije deklaracije.⁶⁰

⁵⁷ A. Škrbić, „Međunarodno humanitarno pravo: historijska pozadina, izvori i osnovna pravila“, *Pravne teme*, 7/2016, 138.

⁵⁸ Prema: Hans Ulrich Scupin, History of the law of nations to World War I, u R. Bernhardt (ur.) *Encyclopedia of Public International Law*, Elsevier Science Publishers B.V., Amsterdam 1984.

⁵⁹ Konvencija o mirnom rješavanju međunarodnih sporova, Konvencija o zakonima i običajima rata na kopnu, Konvencija o primjeni načela Ženevske konvencije iz 1864. na pomorsko ratovanje i Konvencija o zabrani ispaljivanja projektila i eksploziva iz balona; Deklaracija o ispaljivanju projektila i eksploziva iz balona, Deklaracija o upotrebi metaka sa zagušljivim ili otrovnim plinovima i Deklaracija o upotrebi metaka koji se u ljudskom tijelu lako raspadnu ili spljošte (tzv. dum-dum metci).

⁶⁰ Konvencija: o mirnom rješavanju međunarodnih sporova, o ograničenju upotrebe sile radi utjerivanja ugovornih dugova, o započinjanju neprijateljstava, o zakonima i običajima rata na kopnu, o zakonima i običajima rata na kopnu, o pravima i dužnostima neutralnih sila i osoba u slučaju rata na kopnu, o postupanju s neprijateljskim trgovackim brodovima pri izbjivanju neprijateljstava, o pretvaranju trgovackih brodova u ratne, o polaganju podmorskih automatskih kontaktnih mina, o bombardiranju od pomorskih snaga u vrijeme rata, o primjeni načela Ženevske konvencije (1906.) na pomorski rat, o određenim ograničenjima provođenja prava plijena u pomorskom ratu, o stvaranju međunarodnog suda za pomorski ratni plijen (ovaj dio nije ratificiran), o pravima i dužnostima neutralnih sila u slučaju pomorskog rata, i dvije deklaracije: Prerađena Prva haška deklaracija iz 1899., proširena primjena na druge vrste zrakoplova i deklaracija o obaveznoj arbitraži.

3.3.1. Martensova klauzula - osnovno načelo običajnog humanitarnog prava

Pored činjenice da napokon govorimo o konkretnim i brojnim međunarodnim ugovorima iz oblasti međunarodnog humanitarnog prava, poseban značaj u smislu doprinosa razvoju ove grane prava nalazimo u preambulama prve i četvrte Haške konvencije (koja je zamijenila drugu Hašku konvenciju 1910. godine), u odredbama koje regulišu zakone i običaje rata na kopnu, a riječ je o Martensovoj klauzuli (*The Martens Clause*).

Ista propisuje da u slučajevima koji nisu pokriveni ugovorima i običajnim pravom, stanovništvo i učesnici u ratu ostaju pod zaštitom i vlašću međunarodnog prava, onako kako ona proizilaze iz običaja koji su ustaljeni među prosvijećenim narodima, iz zahtjeva čovječnosti i zahtjeva javne svijesti.⁶¹ Dakle, ova klauzula postavlja princip da sve što nije zabranjeno u ratu, nije ni dozvoljeno i da se oblast zaštite žrtava rata ne može apsolutno regulisati pozitivnim pravnim normama.⁶²

Upravo zbog toga, autori Marco Sassoli, Antoine A. Bouvier i Anne Quintin ističu da Martensova klauzula može poslužiti jedino kao smjernica u kom pravcu treba tražiti rješenje kada se u stvarnosti pojavi problem na bojnom polju, a uvezši u obzir potpuno različite kulture i religijske tradicije, različite interese i narode sa različitim historijskim iskustvima.⁶³

Jasno je da ovako postavljena klauzula može poslužiti kao smjernica jer daje važan doprinos prilikom traženja odgovora na neka ključna pitanja u toku oružanog sukoba, posebno imajući u vidu poprilično razvijeno običajno pravo iz ove oblasti. Međutim, smatramo da i univerzalno prihvaćena načela međunarodnog humanitarnog prava u slučaju dileme, također mogu poslužiti kao smjernice za nepredviđene slučajeve. Odnosno, Martenzova klauzula nas i upućuje na načela međunarodnog humanitarnog prava i to na onakva kako ista proizilaze iz običaja.

Ovom pravnom konstrukcijom postavljena je, ustvari, hijerarhija pravila o ratovanju, sa ciljem popunjavanja pravnih praznina. Na vrhu te hijerahije su, naravno, pisane odredbe iz Četvrte haške konvencije, i odredbe drugih konvencija. Ukoliko nema pisanih normi, imaju se primijeniti pozitivna pravila općeg običajnog međunarodnog prava. „Strane u sukobu ne smiju djelovati samovoljno ni ukoliko nema ni ovih pravila, nego su obavezni djelovati u skladu sa načelima međunarodnog prava, koja proizlaze iz načela čovječnosti i diktata javne svijesti.“⁶⁴

⁶¹ Prema: K. Mujezinović Larsen (ur.) *et al.*, *ibid.*, 4.

⁶² M. Sassòli/A.A. Bouvier/A. Quintin, *ibid.*, 74.

⁶³ *Ibid.*, 12.

⁶⁴ V.D. Degan, *ibid.*, 805.

Naravno da je bolje kada raspolažemo konkretnim, jednostavnim i konciznim odredbama, zato treba težiti tome da se preciziraju one oblasti koje se u nepredviđenim slučajevima pokažu kao neadekvatno ili „preopširno“ pravno regulisane. Navedeno možemo smatrati jednim od izazova međunarodnog humanitarnog prava.

Možemo zaključiti da su akti usvojeni na haškim konferencijama, ustvari, kodifikacije ratnog prava koje je bilo na snazi na osnovu običajnih pravila.⁶⁵ Važno je naglasiti da još uvijek ne govorimo o zabrani vođenja rata, niti je navedeno bila tema rasprave ovih konferencija, ali su napokon normirana osnovna humanitarna pravila o vođenju oružanih sukoba, u čemu leži značaj haškog prava.⁶⁶

3.4. Razvoj međunarodnog humanitarnog prava između dva svjetska rata

Ono što se najčešće prigovara ugovorima međunarodnog humanitarnog prava jeste to da se isti uglavnom sklapaju nakon velikih ratova, dopunjajući ili zamjenjujući prethodne ugovore, uslijed pojave nepredviđenih situacija, upotrebe novih tehnologija, a time često i primjene novih vidova surovosti u oružanim sukobima. Ono što je neminovno, jeste činjenica da su određeni oružani sukobi svakako ubrzali razvoj međunarodnog humanitarnog prava.

Naime, sve do iza Prvog svjetskog rata (1914-1918), upotreba sile se smatrala dozvoljenim načinom rješavanja problema u međunarodnoj zajednici. Da je navedeno istina vidimo iz posljedica ovog rata.⁶⁷ U razdoblju između dva svjetska rata bilježimo pokušaje zabrane rata i u najmanju ruku uvođenja značajnih ograničenja ratovanja. Takvim pokušajem smatra se Pakt Lige naroda, usvojen 1920. godine, koji je svoju važnost izgubio izbijanjem Drugog svjetskog rata 1939. godine. Dakle, možemo reći da Pakt nije nikada ni zaživio u punom smislu, jer je riječ o dokumentu koji je proklamovao institut kolektivne sigurnosti, normirao razoružanje, propisao odredbe o mirnoj promjeni (*peaceful change*) i drugo, a nakon čega izbija jedan od najsurovijih ratova u historiji.⁶⁸ Wilhelm G. Grewe smatra da razlog „neuspjeha“ u primjeni ovog akta, leži u nedostatku političke volje, solidarnosti, zajedničkog cilja, i sve to dopunjeno iluzijama o razoružavanju i spremnosti manjih i slabijih država na učešće u ovako

⁶⁵ Pogledati: A. Alexander, A short history of International Humanitarian Law, *The European Journal of International Law*, Vol. 26 No. 1., 115-116.

⁶⁶ A. Škrbić, *ibid.*, 138.

⁶⁷ Više od devet miliona mrtvih osoba na strani Antante (koju su prvenstveno činile Velika Britanija, Francuska, Rusija, a sa vremenom se pridružilo još 25 država) među njima 3,3 miliona civila i više od sedam miliona mrtvih osoba na strani Centralne sile (zemlje koje su se u I svjetskom ratu borile protiv Antante: Austro – Ugarska, Njemačka, Turska i Bugarska) od kojih blizu 3,2 miliona civila. Prema: A. Škrbić, *ibid.*, fn. 7 i 8.

⁶⁸ Wilhelm. W. Grewe, „History of the Law of Nations World war I to World War II, R. Bernhardt (ur.), 259.

riskantnim kolektivnim akcijama.⁶⁹

Druga važna komponenta u periodu između dva svjetska rata jeste *Briand-Kelloggov Pakt* (Pariški Pakt) iz 1928. godine,⁷⁰ kojim se pokušao ograničiti rat, pa čak i zabraniti. Međutim, istim nije predviđena nikakva sankcija za agresora, niti je definisana sama agresija, što je uveliko onemogućilo primjenu ovog dokumenta.

Iako se nisu pokazala u smislu efektivne zabrane rata, ova dva akta su, itekako, uticala na razvijanje svijesti o ratu kao o nečemu što je zabranjeno i nezakonito. Upravo zbog toga smatramo da predstavljaju značajnu prekretnicu u razvoju međunarodnog humanitarnog prava.⁷¹

Među važnije dokumente usvojene u ovom periodu, svakako ubrajamo i Ženevski protokol iz 1925. godine o zabrani zagušujućih, otrovnih i drugih gasova i bakterioloških metoda ratovanja⁷² (koji je u međuvremenu postao izrazom običajnog prava koja trajno zabranjuje primjenu svih oblika hemijskog i biološkog ratovanja.⁷³ Kasnije je nadopunjena Konvencijom o biološkom oružju iz 1972. i Konvencijom o kemijskom oružju iz 1993.⁷⁴) i Prvu ženevsku konvenciju o ratnim zarobljenicima iz 1929. godine.⁷⁵

3.5. Ženevsko pravo

Ključni period u razvoju međunarodnog humanitarnog prava slijedi nakon završetka Drugog svjetskog rata, koji je zapamćen kao najveći ratni sukob u historiji.⁷⁶ I ovaj put su posljedice rata bile povod

267

⁶⁹ Ibidem

⁷⁰ Briand - Kelloggov Pakt, poznat i pod nazivom Pariški pakt, a punog naziva Opći sporazum o odbacivanju rata kao instrumenta nacionalne politike, je međunarodni mirovni pakt iz 1928. godine čije su se potpisnice obvezale da će sve sukobe, neovisno o njihovih prirodi, koji nastanu među njima rješavati isključivo mirnim putem osuđujući pritom korištenje rata kao sredstva rješavanja međunarodnih sporova i odbacujući isti kao sredstvo nacionalne politike. Sporazum je potpisana 27. augusta 1928. godine u Parizu, u zgradici Ministarstva vanjskih poslova, od strane 15 zemalja, predvođenih Francuskom i Sjedinjenim Američkim Državama. Sporazum je dobio ime po svojim idejnim tvorcima - francuskom ministru Aristideu Briandu i američkom državnom tajniku Franku Kelloggu.

⁷¹ Ovaj Pakt je kasnije predstavljao pravnu osnovu za kažnjavanje nacističkih i japanskih zločinaca nakon Drugog svjetskog rata zbog zločina protiv mira.

⁷² V.D. Degan, *ibid.*, 803.

⁷³ Ibidem., 833.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Ibidem., 56.

⁷⁶ „Kao nacistički, rasno ideološki rat koštao je milione ljudi života i to: 6 miliona evropskih Židova - u većem dijelu Europe židovski život je uništen. Sa ukupno 60-70 miliona mrtvih osoba, Drugi svetski rat je najveća tragedija 20. stoljeća, koja je potpuno promjenila lice Europe“

Prema: J. Echternkamp/T. Vogel, *Dossier Der Zweiter Weltkrieg*, Bundeszentrale für politische Bildung/bpb, Bonn 2015, 2.

za djelovanje na polju razvijanja novih pogleda na rat i usvajanje novih principa međunarodnog humanitarnog prava, ali i za kreiranje konkretnih i adekvatnih instrumenata za ograničavanje upotrebe sile. Poučeni posljedicama rata, uz svijest o razvoju novih vojnih tehnika i usavršavanju nuklearnog oružja, bilo je jasno da je neophodno djelovati na ovom polju i to na način da se osiguraju pravni instrumenti univerzalnog karaktera, u cilju mirnog rješavanja sporova u međunarodnim odnosima.

Namjera za uspostavljanjem novog principa na kojem se zasniva svjetska politika, a koji podrazumijeva ograničenje upotrebe sile, normirana je najprije članom 2. Povelje Ujedinjenih nacija,⁷⁷ koji obuhvata načela usmjerena prema postizanju očuvanja međunarodnog mira i sigurnosti te miroljubivog rješavanja međudržavnih sporova. Stav 3. ovog člana glasi: „Svi članovi rješavaju svoje međunarodne sporove mirnim putem tako da mir u svijetu, sigurnost i pravda ne budu povrijeđeni“. Nadalje, stav 4. istog člana glasi: „Članovi se u svojim međunarodnim odnosima uzdržavaju od prijetnje silom ili upotrebe sile koje su uperene protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke nezavisnosti bilo koje države, ili su na bilo koji način nespojive s ciljevima Ujedinjenih naroda.“ Vijeće sigurnosti, kao najbitnije tijelo UN, prema članu 39. Povelje utvrđuje postojanje svake prijetnje miru, narušavanja mira ili čina napada, daje preporuke ili odlučuje koje će se mjere poduzeti u skladu s člancima 41. i 42. radi održanja ili uspostavljanja međunarodnog mira i sigurnosti. Shodno članu 51. Povelje, upotreba sile je dozvoljena samo uz prethodnu saglasnost Vijeća sigurnosti.

Najznačajniji doprinos razvoju međunarodnog humanitarnog prava poslije Drugog svjetskog rata, a možemo slobodno reći i temelje savremenog međunarodnog humanitarnog prava, predstavljaju četiri Ženevske konvencije, usvijene 12.08.1949. godine u Ženevi:

- Prva ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu
- Druga ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomaca u oružanim snagama na moru
- Treća ženevska konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima
- Četvrta ženevska konvencija o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata.

Ove konvencije imaju univerzalan karakter jer obavezuju gotovo sve države svijeta, i to ne samo po ugovornoj osnovi, nego se većina istih smatra međunarodnim običajnim pravom.

Na osnovu iskustva iz Vijetnamskog rata i oslobođilačkih ratova protiv

⁷⁷ Povelja Ujedinjenih nacija potpisana je 26. juna 1945. u San Francisku, a stupila na snagu 24. oktobra 1945. godine. Danas se smatra jednim od najznačajnijih izvora međunarodnog humanitarnog prava. Tekst Povelje dostupan na:

[\(11.05.2019., 20:01h\)](http://dag.un.org/bitstream/handle/11176/387329/bosnian.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

kolonijalne dominacije, 1977. godine usvojena su i dva dopunska protokola na navedene konvencije, koja ustvari predstavljaju dalji razvoj „ženevskog prava“ i dijela „haškog prava“, i to: Protokol I o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba i Protokol II o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba.

Praktično dejstvo Protokola I je ograničeno jer ga nisu ratifikovale sve države koje su bile uključene u međunarodne sukobe.⁷⁸ Smatramo da je ovim Protokolom došlo do reafirmacije i razvoja normi kojima se štite civili u ratu, što je pomalo zanemareno do Četvrte ženevske konvencije, posebno imajući u vidu regulisanje obaveznog prisustva medicinskog osoblja i medicinskih jedinica, zaštita civilnih objekata i drugo.⁷⁹ Uzveši u obzir sadržaj ovog akta, smatramo da se njegova pravila trebaju prihvati kao opća običajna pravna pravila čime bi se njegovo dejstvo proširilo tako da obavezuje sve države svijeta.⁸⁰

Kada je riječ o Protokolu II i nemeđunarodnim oružanim sukobima, možemo reći da ova oblast još uvijek nije dovoljno regulisana. Osnov pravnog regulisanja nemeđunarodnih oružanih sukoba sadržan je u članu 3. koji je zajednički svim ženevskim konvencijama iz 1949. godine⁸¹.

⁷⁸ Pogledati u: V.D. Degan, *ibid.*, 807, fn 10.

⁷⁹ Vidi u: S. Fabijanić Gagro/ B. Jurašić, Zaštita civila u modernim oružanim sukobima—međunarodnopravna rješenja u svjetlu razvoja novih tendencija zaštite, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu*, 3/2013, 622.

⁸⁰ Vidi tekst Protokola o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukobau: V. Knežević Predić (ur.) et. al., *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, Publikum Beograd, Beograd 2007, 182.

⁸¹ Član 3. koji je zajednički svim ženevskim konvencijama iz 1949: „U slučaju oružanog sukoba koji nema karakter međunarodnog sukoba i koji izbije na teritoriji jedne od Visokih strana ugovornica, svaka od strana u sukobu biće dužna da primjenjuje bar sledeće odredbe: 1) Prema licima koja ne učestvuju neposredno u neprijateljstvima, podrazumevajući tu i pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i lica onesposobljena za borbu usled bolesti, ranjenje, lišenja slobode ili iz kojeg bilo drugog uzroka, postupaće se, u svakoj prilici, čovečno, bez ikakve nepovoljne diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, veri ili ubeđenju, polu, rođenju ili imovnom stanju, ili kome bilo drugom sličnom merilu. U tom cilju zabranjeni su i zabranjuju se, u svako doba i na svakom mestu, prema gore navedenim licima sledeći postupci: a) povrede koje se nanose životu i telesnom integritetu, naročito sve vrste ubistva, sakraćenja, svireposti i mučenja; b) uzimanje talaca; c) povrede ličnog dostojanstva, naročito uvredljivi i ponižavajući postupci; d) izricanje i izvršavanje kazni bez prethodnog suđenja od strane redovnog ustanovljenog suda i propraćenog svim sudskim garantijama koje civilizovani narodi priznaju za neophodne. 2) Ranjenici i bolesnici biće prihvaćeni i negovani. Svaka nepristrasna humanitarna organizacija, kao što je Međunarodni komitet crvenog krsta, može da ponudi svoje usluge stranama u sukobu. Strane u sukobu će se truditi s druge strane, da stave na snagu putem posebnih sporazuma jedan deo ili i sve ostale odredbe ove Konvencije. Primena prethodnih odredaba neće imati uticaja na pravni položaj strana u sukobu.“, Prema: V. Knežević Predić (ur.) et. al., *ibid*, 2.

Navedenom odredbom regulisan je minimalan nivo pravne zaštite lica koja ne učestvuju neposredno u neprijateljstvima i minimum obaveza kojih se imaju pridržavati svaka od strana u nemeđunarodnom sukobu. Ovaj član izražava, zapravo, osnovna načela međunarodnog humanitarnog prava, koja su primjenjiva i u slučaju međunarodnih sukoba. Sandra Fabijanić Gagro smatra da iako trenutno preovladava teorija da međunarodno humanitarno pravo međunarodnih oružanih sukoba i međunarodno humanitarno pravo nemeđunarodnih oružanih sukoba treba promatrati i primjenjivati kao dvije odvojene grane prava, ova razlika u novije vrijeme gubi na važnosti. Stava je da postoji realna potreba za jednakom zaštitom koja je osigurana civilima od ratnog nasilja, zabrana silovanja, mučenja ili bezobzirnog uništavanja bolnica, crkava, muzeja ili privatne imovine, zabrana oružja kojim se nanosi nepotrebna patnja, u situacijama kada međusobno ratuju države, kao i kada oružani sukob izbije samo na području jedne države.⁸²

Naravno, pored naprijed nabrojanih, u novom vijeku usvojeno je još niz konvencija, protokola i rezolucija koje danas predstavljaju izvore međunarodnog humanitarnog prava.⁸³ Spomenut ćemo Rimski statut, odnosno Statut Međunarodnog krivičnog suda, koji je usvojen 1998. godine i koji propisuje nadležnost Međunarodnog krivičnog suda za suđenje ratnih zločina počinjenih u vrijeme međunarodnih, ali i nemeđunarodnih sukoba. Međutim, kada govorimo o izvorima međunarodnog humanitarnog prava, tu ubrajamo i preporuke međunarodnih organizacija, institucija i organa, savjetodavna mišljenja, sudske presude i jednostrane akte država i opća pravna načela civilizovanih naroda.

Dakle, riječ je o „bogatoj“ oblasti međunarodnog prava, čiji razvoj možemo pratiti od nastanka prvih civilizacija i njihovog nastojanja da na neki način regulišu oružane sukobe, do novog vijeka gdje imamo konstituisane sudske organe na međunarodnom nivou, niz konvencija i drugih akata univerzalnog značaja, Ujedinjene nacije kao međunarodnu organizaciju osnovanu sa ciljem očuvanja svjetskog mira i sigurnosti, Međunarodni komitet crvenog krsta kao međunarodno priznatu nevladinu organizaciju osnovanu sa ciljem očuvanja određenog nivoa humanosti za vrijeme oružanih sukoba.

4. Međunarodno humanitarno pravo i osvrt na izazove modernog doba

Koliko će u praksi zaživjeti neki aspekt međunarodnog prava, pa time i međunarodnog humanitarnog prava, ovisi o spremnosti država

⁸² Vidi u: S. Fabijanić Gagro, Nemeđunarodni oružani sukobi u praksi Međunarodnog kaznenog Tribunala za bivšu Jugoslaviju, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* (1991) v. 28, br. 2, 1113-1138 (2007).

⁸³ Vidi u: V.D. Degan, *ibid.*, 803.

u kojoj mjeri, odnosno, u kojem broju usvoje međunarodne konvencije, protokole, rezolucije i druge akte. O tome, u konačnici, ovisi „uspjeh“, odnosno dejstvo tih međunarodnih akata i smjer u kojem će se razvijati međunarodno humanitarno pravo. „Nedostatak zanimanja za ratificiranjem međunarodnog akta na strani država, ili ratifikacija sa rezervom, političke predrasude, neslaganje država oko važnih aspekata nekog međunarodnog akta, nepostojanje adekvatnog načina kažnjavanja radi nepridržavanja međunarodnim aktima, samo su neke od prepreka koje usporavaju i koče dalji razvoj međunarodnog humanitarnog prava.“⁸⁴ U tom smislu, ženevske konvencije je usvojila većina država, međutim, to nije slučaj kada su u pitanju Protokoli I i II, čak ni Rimski statut nije ratificiran od strane svih država svijeta (npr. Sjedinjene Američke Države, Izrael, Mijanmar). S druge strane, iako su mnogi važni međunarodni ugovori ratificirani od strane većine država, njihova praktična primjena nije zadovoljavajuća i teče sporo. „Ipak, pozitivan trend postoji, i to u smislu da mnoge države direktno unose odredbe temeljnih akata međunarodnog humanitarnog prava u nacionalno zakonodavstvo, čime se osigurava i olakšava njihova primjena (Ženevske konvencije iz 1949. godine i prateći Protokoli).“⁸⁵ Čak šta više, osnovani su i posebni sudovi nadležni za suđenje ratnih zločina (Bangladeš⁸⁶), dok su drugi predviđjeli da nacionalni sudovi presuđuju u slučajevima krivičnih djela ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti (Bosna i Hercegovina). Smatramo da Ujedinjene nacije moraju odigrati značajnu ulogu u smislu svojevrsnog uticaja na države da pristupaju međunarodnim ugovorima.

Pored naprijed navedenog problema, sa modernim vremenima, sve veći broj država suočava se sa novim izazovima, a tu posebno mislimo na nove oblike upotrebe sile, kojima međunarodno humanitarno pravo još uvijek nije odgovorilo na adekvatan način. Naime, u posljednjem desetljeću svijet je sve više izložen takozvanim „hibridnim prijetnjama“⁸⁷, koje predstavljaju opasnost globalnom sigurnosnom okruženju, a koje su do početka 21.

⁸⁴ M. Islam, *ibid.*, 303.

⁸⁵ *Ibidem.*, 304.

⁸⁶ *Ibidem.*, 304.

⁸⁷ „Hibridne prijetnje su kombinacija konvencionalne i nekonvencionalne, vojne i paravojne aktivnosti poduzete od strane državnih ili nedržavnih aktera radi postizanja određenih političkih ciljeva. Hibridne kampanje kombinuju prisilne mjere, koristeći i konvencionalne i nekonvencionalne alate i taktike. Hibridne pretnje se mogu ogledati u cyber-napadiima na kritične informacione sisteme, u prekidanju distribuiranja značajnih usluga kao što su snabdijevanje energijom ili finansijskih usluga, do podrivanja povjerenja javnosti u vladine institucije ili produbljivanja društvenih podjela.“

Preuzeto sa: „A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats“, https://eeas.europa.eu/topics/economic-relations-connectivity-innovation/46393/europe-protects-countering-hybrid-threats_en (11.05.2019. U 17:30 h)

stoljeća predstavljale popriličnu nepoznanicu na međunarodnom sigurnosnom planu. Nakon 11.09.2001. godine, ove prijetnje su kulminirale i od tada sve češće ugrožavaju stabilnost i mir u svijetu. Najnoviji slučajevi primjene hibridnih prijetnji od strane državnih i nedržavnih aktera su sukobi u Gruziji, Ukrajini i sukobi u Siriji i Iraku. S obzirom da je riječ o situacijama koje je teško prepoznati kao prijetnju sigurnosti ili napad, važnu ulogu u rješavanju ovih problema imaju same države i to u vidu osiguranja stalne koordinacije i sinhronizacije u oblasti sigurnosti, diplomatijske i ekonomije i privrednog razvoja. „Suočavanje s hibridnim prijetnjama zahtijeva od država da obezbijede resurse, tačnije rast i modernizaciju logističkih i vojnih sposobnosti, ali i civilnih.“⁸⁸

Nadalje, razvoj savremenih tehnologija posebno informacionih tehnologija i robotike, evidentan je i u oblasti vojne industrije, te upotreba novih vrsta oružja postavlja i nove izazove. „Također, međunarodno humanitarno pravo, do danas nije riješilo pitanje upotrebe nuklearnog oružja i često se postavlja pitanje može li se zabrana uporabe takvog oružja svesti pod zabranu uporabe osobito okrutnog oružja ili nediskriminatorskog napada“⁸⁹ Članom 35. Dopunskog protokola I iz 1977. Propisano je da u oružanom sukobu, pravo države da bira metode i sredstva ratovanja nije neograničeno, te je propisana općenita zabrana upotrebe sredstava i metoda koje prouzrokuju suvišne povrede i nepotrebne patnje i od kojih se može očekivati da će prouzrokovati opsežna, dugotrajna i ozbiljna oštećenja prirodne okoline. Shodno članu 36. Dopunskog portokola I možemo zaključiti da odgovornost pri upotrebi novih vrsta oružja, snose same države i to u smislu da su dužne procijeniti da li će njihova primena, u nekim ili svim uslovima, biti zabranjena ovim Protokolom ili nekim drugim pravilom međunarodnog prava.⁹⁰ Dakle, iako nije izričito zabranjena upotreba nuklearnog oružja, kao ni tehnologija koje nisu postojale u vrijeme usvajanja temeljnih akata međunarodnog humanitarnog prava, ne može se smatrati da je njihova upotreba dopuštena.

Konačno, u posljednjih nekoliko desetljeća, nacionalnu sigurnost pojedinih država, ali i međunarodni mir i sigurnost, ozbiljno je ugrozio

⁸⁸ B. Gashi B, E. Maqedonci, *Hibridne prijetnje-globalni izazov suvremenog doba*, Polemos (20) 1–2: Zagreb 2017, 100.

⁸⁹ Vidi u: S. Fabijanić Gagro/ B. Jurašić, *ibid.*, 623.

⁹⁰ Član 36. Dopunskog protokola I iz 1977. Odnosi se na nova oružja i glasi: „U proučavanju, usavršavanju, nabavljanju ili prihvatanju novog oružja, sredstava ili metoda ratovanja Visoka strana ugovornica je obavezna da utvrdi da li će njegova primena, u nekim ili svim uslovima, biti zabranjena ovim Protokolom ili nekim drugim pravilom međunarodnog prava koje se primjenjuje na Visoku stranu ugovornicu.“ Vidi tekst Dopunskog protokola I: V. Knežević Predić (ur.) et. al., *ibid.*, 202.

terorizam. Sandra Fabijanić Gagro i Bojan Jurišić skreću pažnju na opasnost koju sa sobom nosi i sama mogućnost da teroristi dođu u posjed nuklearnog oružja, što bi značilo svakodnevnu prijetnju od napada.⁹¹ Kao odgovor na ovu opasnost, usvojena je Međunarodna konvencija o suzbijanju djela nuklearnog terorizma.⁹²

ZAKLJUČAK

Historija svijeta je na izvjestan način prožeta nasiljem ako pod tim podrazumijevamo i najmanju upotrebu sile, bilo opravdanu ili neopravdanu. Jednako kao i ratovi, nepisani običaji ratovanja su u primjeni već od vremena organizovanja prvih društvenih zajednica, te se njihovo porijeklo veže za period od nekoliko milenijuma prije nove ere i u njima možemo prepoznati preteče današnjeg međunarodnog humanitarnog prava. Zbog toga se postojanje običaja i pravila ratovanja, mora imati na umu prilikom izučavanja savremenih pravila međunarodnog humanitarnog prava. Nepisani običaji ratovanja iz antičkog perioda imala su ograničeno djelovanje i njihova univerzalnost se svodi na činjenicu da u sebi sadrže elemente prirodnih, urođenih prava pojedinaca. Srednji vijek sa sobom nosi proces postepenog prerastanja pravila nepisanog običajnog prava u pravna pravila o ratovanju. Iako su u ovom periodu stvoreni dobri temelji na putu prerastanja običaja u obavezna pravna pravila, još uvijek ne možemo govoriti o normama međunarodnog humanitarnog prava univerzalnog karaktera, jer i tada govorimo o običajima i pravilima sa ograničenim dejstvom i to u pogledu vremenskog i prostornog važenja. Pojava novih vojnih tehnologija i promjena karaktera rata, uticali su da u prvoj polovini XIX stoljeća međunarodna zajednica izrazi tendencije u smjeru preciziranja običajnih pravnih pravila i da ista prerastu u pisano pravo. U to vrijeme počinje snažan pokret za kodifikaciju međunarodnog humanitarnog prava, odnosno potvrđivanje priznatih običajnih pravila ugovornim putem. Konvencija za poboljšanje sudbine ranjenih vojnika na bojnom polju, usvojena u Ženevi 1864. godine, jedan je od prvih ugovora te vrste, te od tada počinje istinski razvoj modernog, kodifikovanog međunarodnog humanitarnog prava.

Iako se konvencijama međunarodnog humanitarnog prava prigovara da su uvijek korak iza velikih ratnih razaranja, u današnje vrijeme moramo

⁹¹ Vidi u: S. Fabijanić Gagro/ B. Jurašić, *ibid.*, 624.

⁹² Tekst konvencije vidjeti u: Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske, dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/2007_04_4_48.html (11.05.2019. u 18:15h)

priznati da je ova oblast ipak dobro „pokrivena“ i pravno regulisana, te se nadamo da će međunarodno humanitarno pravo uspjeti u dogledno vrijeme odgovoriti i izazovima modernog doba, posebno hibridnim prijetnjama.

HISTORICAL DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW AND A BRIEF OVERVIEW OF THE CHALLENGES OF THE MODERN ERA

SUMMARY

The concept of international humanitarian law appeared in the 1970s, hence it is a relatively new scientific field of law. The author of this paper points to the fact that the idea of the modern international humanitarian law, as it is today, was first conceived in the distant past. The analysis of the historical sources from which knowledge of the oldest civilizations is drawn enables us to find elements that can be considered precursors of the norms of international humanitarian law. This paper deals with the gradual transformation of the unwritten customs and the rules of warfare into the legal rules of written law, with a special emphasis on the international aspect and the universal character of this area of law. Bearing in mind the fact that armed conflicts and their consequences have greatly accelerated and determined the course of development of international humanitarian law, the author provides a brief overview of the dilemma whether the challenges of the modern age or new forms of armed conflict will influence further development of this branch of law, and in what way. It is an indisputable fact that this is a legal field developing at its own special pace that is susceptible to transformation, while also being able to adjust to the challenges of time.

275

Key words: *international humanitarian law, unwritten customs and rules of war, transformation, Geneva Conventions, Hague Law, challenges of the modern age.*